

Running head: PRESTATIEGERICHTHEID & HET GELOOF IN EEN RECHTVAARDIGE
WERELD

“He who falls behind shall be left behind”:

Hoe externe en persoonlijke prestatiegerichtheid negatieve reacties richting onschuldige slachtoffers
beïnvloeden.

Annika van den Hoek & Michèle Bal

Faculteit Sociale Wetenschappen, Universiteit Utrecht

Masterthesis Sociale Psychologie

Docent: Michèle Bal

Datum: 16-06-2011

Samenvatting

De samenleving legt steeds meer nadruk op presteren. Tegelijkertijd lijkt de maatschappij te verharderen. Dit uit zich ondermeer in intolerantie naar anderen (bijv. negatievere reacties naar slachtoffers). Dit onderzoek brengt deze negatieve reacties in verband met de prestatimaatschappij. Er is gekeken of (in)consistentie tussen maatschappelijke en persoonlijke prestatiegerichtheid leidt tot negatievere reacties richting slachtoffers. In een experiment werden externe prestatiegerichtheid, persoonlijke prestatiegerichtheid en de confrontatie met een slachtoffer gemanipuleerd. Bij inconsistentie tussen de twee vormen van prestatiegerichtheid, kenden mensen het slachtoffer waarmee ze geconfronteerd werden meer schuld toe op basis van diens gedrag en persoon, als dit slachtoffer hen nabijer was. Cognitieve dissonantie tussen externe en persoonlijke prestatiegerichtheid en een gevoeligheid voor zoeken naar consistentie lijken hieraan ten grondslag te liggen. Zo wordt een mogelijke negatieve consequentie van prestatiegerichtheid in kaart gebracht, wat belangrijke implicaties heeft voor deze samenleving.

“He who falls behind shall be left behind”:

Hoe externe en persoonlijke prestatiegerichtheid negatieve reacties
richting onschuldige slachtoffers beïnvloeden.

In toenemende mate legt de samenleving de nadruk op het belang van presteren. Mensen moeten steeds meer en steeds hogere prestaties leveren wanneer het aankomt op opleidingsniveau en carrière. Een ‘zesjesmentaliteit’ en een ‘negen tot vijf instelling’ zijn zeer ongewenst. De regering wil dat de helft van de Nederlandse bevolking in 2020 beschikt over een HBO diploma of hoger (In 2020 helft werkenden hoger opgeleid, 2006). Jongeren moeten sneller en eerder keuzes maken wat betreft hun toekomst. Ruimte voor verkeerde keuzes als het op de studie aankomt, wordt steeds kleiner door plannen zoals boetes voor studie-uitloop en korten op de basisbeurs. Als werknemer wordt je eveneens aangespoord om je prestaties bij te houden, met alle gevolgen van dien als blijkt uit herhaaldelijke resultaatgerichte beoordelingen dat dit niet gebeurt. Voor jou tien anderen die wel het prestatieniveau kunnen en willen bijhouden.

Naast deze maatschappelijke prestatiegerichte tendens, lijkt de huidige maatschappij ook te verharderen (Van Riet, 2010). Intolerantie richting anderen neemt toe. Voor veel mensen, allochtoon en autochtoon, is dit zelfs een belangrijke reden om Nederland te verlaten (Nicolaas, van Duin, Verschuren & Wobma, 2011). Daarnaast heeft Nederland anno 2011 ook te maken met meer zinloos geweld, wat al veel onschuldige slachtoffers heeft gemaakt. De reacties richting deze slachtoffers van onrecht lijken echter steeds negatiever te worden. Mensen geven slachtoffers soms de schuld van wat hen gebeurd is, noemen hen onverantwoordelijk of soms zelfs dom.

Dit onderzoek veronderstelt dat beide ontwikkelingen van stijgende prestatiegerichtheid en verharding aan elkaar gerelateerd kunnen zijn. Sommige mensen zullen minder goed meekomen met de maatschappelijke prestatiedruk omdat ze zelf minder sterk kunnen of willen presteren. Deze mensen raken ‘achterop’ bij het stijgende prestatieniveau en zullen de prestatiedruk niet als positief ervaren. In dit onderzoek wordt gekeken of (on)gelijkheid tussen maatschappelijke en persoonlijke

prestatiegerichtheid leidt tot negatievere reacties richting slachtoffers. Veronderstelt wordt dat negatieve reacties sterker zijn bij mensen die minder goed voldoen aan de prestatiegerichte eisen van de maatschappij. Onschuldige anderen, of 'slachtoffergroepen' zoals allochtonen en uitkeringsgerechtigden worden hier mogelijk de dupe van.

Culturele en individuele prestatiegerichtheid.

De introductie illustreert hoe de externe, vanuit de maatschappij opgelegde druk om te presteren steeds groter wordt. Volgens de cultuurdimensies van Hofstede (1991) was de Nederlandse cultuur altijd te typeren als feminien met de nadruk op waarden als zorgzaamheid, affectie en inter-persoonlijke relaties. Inmiddels bewegen we als land door de jaren heen toe naar een masculiene cultuur die de nadruk legt op waarden zoals prestatiegerichtheid, competitie, ambitie, werk en kracht (Kotler & Armstrong, 2005). Een masculiene cultuur leidt zodoende tot meer prestatiegerichtheid. Hoewel in dit onderzoek een focus ligt op nadelige gevolgen van prestatiegerichtheid is de ene cultuurvorm niet beter dan de andere en aan beide typen zijn voor- en nadelen te verbinden (Hofstede et al, 1998).

Naast verschillen tussen culturen is uit onderzoek ook gebleken dat er individuele verschillen bestaan in prestatiegerichtheid (Steers, 1975; Phillips & Gully, 1997). Dit betekent dat mensen wat betreft prestatiegerichtheid op verschillende plekken langs de masculiniteit-feminieniteit dimensie te plaatsen zijn, ongeacht hun eigen geslacht (Hofstede et al, 1998). Hoe sterker iemand beweegt naar masculiene waarden, hoe sterker de eigen prestatiegerichtheid. Zo kan de extern opgelegde prestatiegerichtheid als cultuurwaarde wel of niet gelijk zijn aan de individuele prestatiegerichtheid. Wij verwachten dat wanneer er sprake is van inconsistentie, dit problemen kan veroorzaken.

Consistentie en inconsistentie.

De inconsistentie tussen de externe en persoonlijke prestatiegerichtheid die sommige mensen ervaren, veroorzaakt cognitieve dissonantie. Onderzoek rondom de Cognitieve Dissonantie theorie (Festinger, 1957) toont aan dat mensen cognitieve dissonantie als negatief ervaren en graag willen wegnemen.

Wij veronderstellen dan ook dat mensen die inconsistentie tussen externe en persoonlijke prestatiegerichtheid ervaren daarom extra gevoelig kunnen zijn voor het zoeken naar consistentie.

Een consistentiegevoeligheid zou tot uiting kunnen komen in een situatie waarin mensen graag consistentie willen herstellen. System Justification Theory (SJT; Kay, 2009) schetst een dergelijke situatie. Volgens deze theorie is er een bepaald extern systeem, bijvoorbeeld de prestatiegerichte maatschappij, dat moeilijk te veranderen is door mensen. Het is daarom plezierig om het systeem als rechtvaardig te kunnen beschouwen. Wanneer men geconfronteerd wordt met onrecht, bijvoorbeeld door onschuldige slachtoffers, wordt de rechtvaardigheid van het systeem bedreigd. Dan is er dus sprake van inconsistentie tussen wat men wil geloven, een rechtvaardig systeem, en wat men ziet gebeuren, onschuldige slachtoffers. Mensen die door inconsistentie tussen hun eigen prestatiegerichtheid en dat van de maatschappij al extra gevoelig zijn voor inconsistenties ervaren de bedreiging van het systeem sterker. Zij zullen vervolgens harder zoeken naar een manier om hiermee om te gaan dan mensen die minder gevoelig zijn voor inconsistenties. Maar hoe wordt hiermee omgegaan? Het wegnemen van onrecht is onrealistisch en uit onderzoek van Kay (2009) blijkt dat wie probeert tegen het huidige systeem in te gaan hier persoonlijk op wordt aangevallen. Volgens SJT, zullen mensen daarom eerder het systeem en wat daarin gebeurt cognitief rechtvaardigen.

Dit cognitief rechtvaardigen gebeurt door de waarneming van slachtoffers aan te passen. Onderzoek rondom de Just World theorie van Lerner (1980) ondersteunt deze redenering. In het huidige onderzoek wordt het geloof in een rechtvaardige wereld in meer of mindere mate bedreigd door een slachtoffer. Om dit te doen wordt de nabijheid van het slachtoffer gemanipuleerd (vgl. Bal & Van den Bos, 2010; Correira, Vala & Aguiar, 2007; Hager & Begue, 2005). Een hoge nabijheid van het slachtoffer leidt, door een sterkere identificatie, tot een hoge bedreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld. Volgens Just World theorie zal in dit geval een slachtoffer vaker zelf de schuld worden gegeven van wat diegene is overkomen (Lerner, 1980). Schuldtoekenning wordt allereerst gedaan op basis van iemands gedrag. Een voorbeeld hierbij is een beschuldiging zoals: 'had je je er maar niet mee moeten bemoeien'. Daarnaast wordt schuld toegekend op basis van iemands persoon.

Een voorbeeld hierbij is een beschuldiging zoals: 'je bent ook zo'n dom persoon'. In beide gevallen komt het neer op het aloude "eigen schuld, dikke bult".

Dit onderzoek gaat er dus vanuit dat individuele verschillen in (on)gelijkheid aan de externe prestatiegerichtheid, door een verschil in consistentiegevoeligheid, de mate van schuldtoekenning beïnvloeden. Er wordt verwacht dat een hoge bedreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld, in tegenstelling tot een lage bedreiging, zal leiden tot meer schuldtoekenning op basis van (1) gedrag en (2) persoon, een effect dat eerder onderzoek al aantoonde (Lerner, 1980). Echter, wij vullen deze verwachting aan door te stellen dat dit effect sterker zal zijn als er sprake is van inconsistentie tussen de persoonlijke en de externe prestatiegerichtheid in tegenstelling tot consistentie. Deze mensen zullen gevoeliger zijn voor het zoeken naar consistentie en zullen daardoor het systeem in sterkere mate proberen te rechtvaardigen bij het zien van onrecht dan mensen die minder gevoelig zijn voor inconsistenties. Dit wordt gedaan door meer schuld toe te kennen aan het slachtoffer.

Om deze veronderstelling kracht bij te zetten is een derde maat meegenomen die niet beïnvloedt zou moeten worden door een consistentiegevoeligheid, namelijk empathie. Het tonen van empathie leidt er namelijk, in tegenstelling tot het toekennen van schuld, niet toe dat het geloof in rechtvaardigheid kan blijven bestaan ondanks onrechtvaardigheid in de echte wereld. Wat betreft empathie wordt daarom verwacht dat, in tegenstelling tot de twee voorgaande hypothesen, niet per se in het geval van inconsistentie tussen persoonlijke en externe prestatiegerichtheid, mensen meer empathie tonen naar een slachtoffer bij een hoge bedreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld. Het zou zelfs zo kunnen zijn dat mensen een slachtoffer meer empathie tonen onder een hoge bedreiging dan onder een lage bedreiging, door een sterkere identificatie met een nabij slachtoffer. Meer schuldtoekenning aan een slachtoffer en meer empathie worden dus beiden aan een hoge bedreiging van het geloof in rechtvaardige wereld gekoppeld. Dit lijkt onverenigbaar, maar dat is het niet omdat gesteld wordt dat meer schuldtoekenning bij een bepaalde groep mensen tot stand komt door een consistentiegevoeligheid en meer empathie tot stand komt door slachtoffernabijheid.

Methode

Deelnemers en ontwerp. Aan dit onderzoek hebben 124 studenten (42 mannen en 82 vrouwen) deelgenomen met een leeftijd van 18 tot 27 jaar ($M = 21.16$ $SD = 2.27$). Alle deelnemers zijn op willekeurige wijze toegekend aan één van de acht condities van het 2 (externe prestatiegerichtheid: hoog vs. laag) x 2 (persoonlijke prestatiegerichtheid: hoog vs. laag) x 2 (bedreiging BJW: hoog vs. laag) tussen proefpersonen ontwerp. In elke conditie namen 12 tot 19 deelnemers deel, waarbij mannen en vrouwen proportioneel verdeeld waren over de condities.

Procedure. Deelnemers hebben het onderzoek doorlopen achter een computer. Achtereenvolgens werd externe prestatiegerichtheid, persoonlijke prestatiegerichtheid en de bedreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld (Belief Just World; BJW) gemanipuleerd. Hierna volgden een aantal vragen om slachtoffer schuldtoekenning en empathie te meten. Deelnemers kregen €3,- of proefpersoonuren.

Externe prestatiegerichtheid. Allereerst kregen de deelnemers een scenario te lezen met betrekking tot de huidige maatschappij relevant gemaakt voor studenten. In dit scenario werd een extern, vanuit de maatschappij opgelegde prestatiegerichtheid gepresenteerd als positief of negatief om prestatie-mindset te manipuleren. De scenario's waren als volgt opgebouwd: eerst werd de huidige maatschappelijke situatie besproken, vervolgens werden de effecten/gevolgen hiervan besproken en tot slot werd de gewenste toekomstige situatie geschetst (zie bijlage 1 voor beide scenario's).

Persoonlijke prestatiegerichtheid. Vervolgens werd een korte toelichting gegeven over de begrippen masculiniteit en femininiteit als persoonswaarden. De deelnemers werd verteld dat er met een internationaal erkende test gekeken kon worden of ze hoger scoorden op masculiene of feminiene waarden. Deze test, gebaseerd op de bestaande Affect Misattribution Procedure, AMP, (Payne, Cheng, Govorun & Stewart, 2005) waarin Chinese tekens worden gewaardeerd, bevatte vijftientig cijfers en symbolen. Deelnemers gaven op een slider aan in welke mate zij deze positief of negatief waardeerden. Op basis van deze zogenaamde test werd een fictief persoonlijk profiel teruggekoppeld aan de deelnemers waar zij uit konden opmaken op welke masculiene of feminiene waarden zij het

hoogst gescoord zouden hebben. Er waren twee profielen waarvan het ene een duidelijk hogere score op masculiene waarden aangaf en het andere op feminiene waarden. Figuur 1a en 1b geven de profielen weer. Zo is bij deelnemers een aanname geïmplementeerd over de eigen prestatiegerichtheid. Deze was wel of niet consistent aan de externe prestatiegerichtheid uit het eerste scenario¹.

BJW bedreiging. Tot slot lazen de deelnemers één van twee slachtofferscenario's in de vorm van een fictief krantenartikel over een slachtoffer van zinloos geweld, Sem. Sem was een student die na een avondje stappen in elkaar is geslagen nadat hij een groepje daders aansprak op hun intimidatie van een ander slachtoffer en de vernieling van diens fiets. De bedreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld werd gemanipuleerd middels slachtoffernabijheid. In de hoge BJW bedreigingconditie had Sem dezelfde studie als (de meeste) deelnemers (Sociale wetenschappen) en kwam hij uit dezelfde stad (Utrecht). In de lage BJW bedreigingconditie had het slachtoffer een andere studie dan de deelnemers (rechten) en woonde in een andere stad (Groningen).

Afhankelijke variabelen. Hierna werden drie vragenlijsten afgenomen behorende bij de drie afhankelijke variabelen. Alle afhankelijke variabelen zijn gemeten op een 7 punt Likert-Schaal lopend van 'helemaal mee oneens' tot 'helemaal mee eens'. De mate van schuldtoekenning aan een slachtoffer op basis van diens gedrag is gemeten aan de hand van een vragenlijst met 5 items ("*Ik denk dat hetgeen Sem is overkomen komt door hoe hij zich gedragen heeft*"; $\alpha = .75$; Bal & Van den Bos, 2010). De mate van schuldtoekenning aan een slachtoffer op basis van diens persoon is gemeten met een vragenlijst bestaande uit 10 items ("*Wat Sem is overkomen, heeft hij uitgelokt door hoe hij is*"; $\alpha = .75$; Bal & Van den Bos, 2010). Empathie is gemeten aan de hand van een vragenlijst bestaande uit 7 items ("*Na het lezen over Sem voel ik medeleven ten aanzien van hem*"; $\alpha = .62$).

Resultaten

Schuldtoekenning op basis van gedrag. In een 2 (Externe Prestatiegerichtheid) x 2 (Persoonlijke Prestatiegerichtheid) x 2 (BJW-bedreiging) x 2 (Sekse) General Linear Model (GLM) werd allereerst een significant hoofdeffect van sekse gevonden voor schuldtoekenning op basis van

gedrag, $F(1,108) = 11.18, p < .01, \eta_p^2 = .09$. Mannen ($M = 3.23, SD = 1.14$) kennen een slachtoffer meer schuld toe op basis van diens gedrag dan vrouwen ($M = 2.56, SD = 0.89$). Belangrijker was echter dat de analyse een significante drieweginteractie aantoonde tussen externe prestatiegerichtheid, persoonlijke prestatiegerichtheid en BJW-bedreiging op schuldtoekenning op basis van gedrag, $F(1,108) = 5.26, p < .03, \eta_p^2 = .05$. Figuur 2 geeft deze weer. Zoals verwacht, werd bij een hoge BJW-bedreiging, wanneer persoonlijke prestatiegerichtheid hoog was en externe prestatiegerichtheid laag, meer schuld toegekend aan een meer gelijk (nabij) slachtoffer, $F(1,108) = 4.14, p < .05, \eta_p^2 = .04$. Daarnaast was er een trend in dezelfde richting wanneer persoonlijke prestatiegerichtheid laag was en externe prestatiegerichtheid hoog, $F(1,108) = 2.49, p < .12, \eta_p^2 = .02$. In de twee consistente condities zijn geen significante effecten gevonden, $ps > .24$.

Schuldtoekenning op basis van persoon. Eenzelfde 2 (Externe Prestatiegerichtheid) x 2 (Persoonlijke Prestatiegerichtheid) x 2 (BJW-bedreiging) x 2 (Sekse) GLM toonde ook voor schuldtoekenning op basis van persoon een significant hoofdeffect van sekse aan, $F(1,108) = 5.08, p < .03, \eta_p^2 = .05$. Mannen ($M = 2.86, SD = 0.77$) kennen een slachtoffer meer schuld toe op basis van diens persoon dan vrouwen ($M = 2.53, SD = 0.75$). Belangrijker was dat de analyse wederom een significante drieweginteractie aantoonde tussen externe prestatiegerichtheid, persoonlijke prestatiegerichtheid en BJW-bedreiging, $F(1,108) = 5.90, p < .02, \eta_p^2 = .05$. Figuur 3 geeft deze weer. Hoewel de uitkomst voor schuldtoekenning op basis van persoon minder eenduidig is, is er wel een soortgelijk patroon gevonden als bij schuldtoekenning op basis van gedrag. Vooral in één van de twee inconsistente condities, waarbij persoonlijke prestatiegerichtheid hoog en externe prestatiegerichtheid laag was, is een trend waargenomen, $F(1,108) = 3.50, p < .07, \eta_p^2 = .03$. Een hoge bedreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld leidde tot meer schuldtoekenning aan een slachtoffer op basis van diens persoon. Wanneer persoonlijke prestatiegerichtheid laag en externe prestatiegerichtheid hoog was werd hetzelfde patroon gevonden, maar niet significant, $F(1,108) = 2.74, p < .60, \eta_p^2 = .00$. In de twee consistente condities zijn wederom geen significante effecten waargenomen, $ps > .21$.

Empathie. Eenzelfde 2 (Externe Prestatiegerichtheid) x 2 (Persoonlijke Prestatiegerichtheid) x 2 (BJW-bedreiging) x 2 (Sekse) GLM liet ook bij empathie een significant hoofdeffect van sekse zien, $F(1,108) = 12.66$, $p < .01$, $\eta_p^2 = .11$. Vrouwen ($M = 5.37$, $SD = 0.79$) tonen een slachtoffer meer empathie dan mannen ($M = 4.92$, $SD = 0.73$). De hoofdanalyse toonde een significant hoofdeffect aan van BJW-bedreiging, $F(1,108) = 3.95$, $p < .05$, $\eta_p^2 = .04$. Een hoge bedreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld leidde tot meer empathie ten aanzien van een slachtoffer. Belangrijker was dat een trend is waargenomen voor de driewegsinteractie tussen externe prestatiegerichtheid, persoonlijke prestatiegerichtheid en BJW-bedreiging, $F(1,108) = 3.65$, $p < .06$, $\eta_p^2 = .03$. Figuur 4 geeft deze weer. Hieruit bleek zoals verwacht en in tegenstelling tot de bevindingen voor schuldtoekenning, dat alleen in de consistente condities een hoge BJW-bedreiging leidde tot meer empathie, namelijk wanneer persoonlijke en externe prestatiegerichtheid beiden hoog waren, $F(1,108) = 3.19$, $p < .08$, $\eta_p^2 = .03$ en wanneer persoonlijke en externe prestatiegerichtheid beiden laag waren $F(1,108) = 4.01$, $p < .05$, $\eta_p^2 = .04$. In de twee inconsistente condities zijn geen significante effecten gevonden, $ps > .96$.

Discussie

Dit onderzoek liet, zoals verwacht, zien dat alleen in het geval van inconsistentie tussen externe en persoonlijke prestatiegerichtheid, mensen die een hoge bedreiging van hun geloof in een rechtvaardige wereld ervaren een slachtoffer van onrecht meer schuld toekennen dan mensen die een lage bedreiging ervaren. Dit geldt zowel voor schuldtoekenning op basis van gedrag als schuldtoekenning op basis van persoon, hoewel de resultaten in het eerste geval sterker waren. Hiernaast liet dit onderzoek, zoals verwacht, zien dat mensen die een hoge bedreiging van hun geloof in een rechtvaardige wereld ervaren meer empathie tonen ten aanzien van een slachtoffer dan mensen die een lage bedreiging ervaren, maar niet per se in het geval van inconsistentie.

Mensen kennen dus, bij een hoge bedreiging van hun geloof in een rechtvaardige wereld, meer schuld toe aan een slachtoffer, maar alleen bij een inconsistentie tussen persoonlijke en externe prestatiegerichtheid. Het lijkt erop dat mensen, wanneer hun persoonlijke waarden niet overeenkomen

met verwachtingen van de maatschappij, sterker reageren op een bedreiging van hun rechtvaardige wereldbeeld. Mogelijkerwijs gebeurt dit als gevolg van een gevoeligheid voor het zoeken naar consistentie. Dat dit effect niet gevonden wordt op slachtofferempathie ondersteund deze redenering. Aangezien door empathie te tonen niet meer consistentie kan worden verkregen werd empathie niet beïnvloed door een consistentiegevoeligheid.

Dit zou betekenen dat wanneer de eigen prestatiegerichtheid achter blijft bij de maatschappij men niet het gedrag, maar de manier van denken en waarnemen aanpast om hiermee om te gaan. Maar waarom? Waarom niet gewoon het eigen gedrag aanpassen door zelf meer prestatiegericht te worden in plaats van het cognitief oplossen van inconsistentie? Helaas ligt het niet zo simpel. Vaak komt inconsistentie voort uit een onvermogen om mee te gaan in het stijgende prestatieniveau van de maatschappij. Uit onderzoek rondom de Theorie van Gepland Gedrag (Ajzen, 1985) blijkt bovendien dat het makkelijker is voor mensen om hun denkwijze aan te passen dan hun gedrag. Hoewel er wel intenties bestaan blijft een gedragsverandering achter. Dus al neemt men zich voor om meer prestatiegericht te worden met alle bijbehorende gedragingen, dan blijkt dit moeilijk, waardoor men eerder dissonantie op een cognitieve manier zal verminderen.

Opvallend resultaat is dat juist wanneer de externe prestatiegerichtheid als laag gezien werd en de persoonlijke prestatiegerichtheid hoog de negatieve reacties het sterkst waren (bij BJW-bedreiging hoog). Dit terwijl in werkelijkheid de externe prestatiegerichtheid van de maatschappij vaak hoog is. Een mogelijke verklaring hiervoor kan liggen in de menselijke afkeer voor beperkingen (Cialdini, 2008). Wanneer namelijk de persoonlijke prestatiegerichtheid hoog is, maar de maatschappij blijft achter, kan dit als een beperking voelen. Net zoals het negatieve gevoel dat ontstaat wanneer er niet meegekomen kan worden met de maatschappij kan ook dit als negatief ervaren worden. Als reactie hierop kunnen mensen geneigd zijn tot het zoeken naar een zondebok, vooral als ze gefrustreerd zijn (Brown, 2008). In dit geval een zondebok die de schuld kan krijgen van het achterblijven van de maatschappelijke prestatiegerichtheid. Dit zijn wellicht de mensen die, wat betreft prestaties, om wat voor reden dan ook als slachtoffer getypeerd kunnen worden.

Op deze manier lijkt inconsistentie in zichzelf, dus in beide richtingen, een negatief effect te hebben. In de huidige maatschappij zou dit betekenen dat mensen die het gevoel hebben achterop te raken bij de rest van de samenleving wat betreft hun prestaties geneigd zijn om een andere achtergestelde groep meer schuld toe te kennen, zoals bij het waarnemen van een slachtoffer. Dit wordt gericht op mensen die dan niet tot de eigen achterop geraakte groep behoren, maar die tot een andere achtergestelde groep behoren. Een voorbeeld hiervan uit de maatschappij is dat juist laagopgeleide mensen meer intolerant zijn naar minderheidsgroepen zoals allochtonen, want zij zien hen eerder als een bedreiging (De Kort, Emmerink, Van der Wal & Voets, 2007). De Sociale Identiteit Theorie van Tjajfel (1974) verklaart dit door te laten zien dat mensen de groep waartoe ze behoren, de 'ingroup', als positief willen zien en daarom andere groepen, 'outgroups', negatiever beoordelen. Zo ook de groep mensen die inconsistentie ervaren. Onderzoek laat bovendien zien dat dit effect sterker is richting een outgroup die ook een lagere status heeft, en daardoor makkelijker te devalueren is, dan naar een outgroup die een hogere status heeft dan de eigen groep (Jost & Burgess, 2000).

Naast de invloed van verschillen in (in)consistentie is er in dit onderzoek ook gekeken naar mogelijke sekseverschillen. Uit de analyses is allereerst gebleken dat mannen meer schuld toekennen aan een slachtoffer op basis van gedrag en persoon dan vrouwen. Dit komt overeen met resultaten uit eerdere BJW-onderzoeken (Grubb & Harrower, 2009; Davies, Rogers & Whiteleg, 2010). Een mogelijke verklaring hiervoor wordt wel gezocht in sekserollen (Anderson & Quinn, 2009). Mannen zouden, eerder dan vrouwen, vinden dat een mannelijk slachtoffer in staat zou moeten zijn om 'terug te vechten' om daarmee geweld af te wenden. Een tweede sekseverschil is gevonden op empathie. Vrouwen bleken meer empathie te tonen ten aanzien van een slachtoffer dan mannen. Dit komt wederom overeen met bevindingen uit eerder onderzoek en ook hier lijken sekserollen van invloed. Vrouwen tonen namelijk over het algemeen meer empathie dan mannen, wat er bijvoorbeeld toe leidt dat vrouwen zich makkelijker verplaatsen in anderen (Laurent & Hodges, 2008).

Implicaties

Onderzoek rondom het geloof in een rechtvaardige wereld heeft zich tot nu toe vooral gericht op slachtofferbeschuldiging in relatie tot de eigenschappen van de misdaad, bijvoorbeeld slachtoffer- en dadergelijkenis (Furnham, 2003). De invloed van persoonseigenschappen is echter minimaal belicht en een koppeling naar cultuureigenschappen is, voor zover bekend, nog niet uitgevoerd. Niet eerder is er ingegaan op verschillen wat betreft (in)consistentie tussen persoonlijke en externe prestatiegerichtheid en de invloed hiervan op slachtofferbeschuldiging. Door hier een focus op te leggen is gevonden dat met name bepaalde mensen binnen de maatschappij, mensen die inconsistentie ervaren tussen hun eigen prestatiegerichtheid en dat van de maatschappij, gevoelig zijn voor het uiten van intolerantie zoals negatieve reacties naar slachtoffers. Een gevoeligheid voor het zoeken naar consistentie lijkt een aannemelijke verklaring hiervoor. Toekomstig onderzoek zou hier echter meer directe ondersteuning voor kunnen zoeken.

Ons onderzoek toont aan wie de dupe kunnen worden van de negatieve reacties, namelijk onschuldige slachtoffers. In de prestatie maatschappij kunnen bepaalde groepen mensen die, als het gaat om hun prestaties op groepsniveau achterop zijn geraakt, echter ook als onschuldige slachtoffers worden gezien. Gedacht kan worden aan bijvoorbeeld allochtonen, maar ook gehandicapten, werklozen, arbeidsongeschikten en, een groot taboe, mensen die niet willen studeren of werken. Eerder onderzoek laat zien dat prestaties van belang zijn voor de status die men in de ogen van anderen heeft en dat mensen met deze lage status gestereotypeerd worden als incompetent (Oldmeadow & Fiske, 2007). Toekomstig onderzoek zou kunnen uitwijzen of bepaalde bevolkingsgroepen, door hun lagere prestatieniveau, inderdaad meer negatieve reacties van anderen ervaren in de vorm van schuldtoekenning of incompetentiestereotypen.

Het lijkt voor de maatschappij dus ongunstig als mensen niet mee kunnen komen met het stijgende prestatieniveau, niet alleen op individueel niveau, maar ook op sociaal niveau gezien de maatschappelijke verharding. Er zou daarom allereerst extra aandacht uit moeten gaan naar deze mensen om te zorgen dat zij niet te ver achterop raken bij de prestaties van de rest van de maatschappij

of dit althans niet zo ervaren. Toekomstig, meer toegepast, onderzoek zou kunnen kijken hoe deze groep ‘achterblijvers’, of wie hier een risico toe lijkt te lopen, bereikt kan worden. Op deze manier wordt eigenlijk geprobeerd om de inconsistentie te verminderen door ‘slachtoffers’ weer in de pas mee te laten lopen met de rest van de samenleving. Gezien de resultaten van dit onderzoek is een alternatieve oplossing om diezelfde prestatiegerichte samenleving ter discussie te stellen. Als de huidige maatschappij namelijk minder nadruk zou leggen op presteren, zou dit er ook toe kunnen leiden dat mensen minder het gevoel hebben achterop te raken. Op deze manier wordt niet de individuele, maar de sociale prestatie lat verlegd. Een kanttekening bij deze oplossing is wel dat dit onderzoek de sterkste effecten heeft gevonden wanneer de persoonlijke prestatiegerichtheid hoog en de maatschappelijke prestatiegerichtheid laag is. Mensen die wat hun prestaties betreft worden afgeremd door de maatschappij, zouden wellicht geneigd zijn tot negatieve reacties richting slachtoffers als de maatschappelijke prestatiegerichtheid lager zou zijn.

Conclusie

Doel van dit onderzoek was het in kaart brengen van enkele negatieve gevolgen van prestatiegerichtheid voor bepaalde mensen binnen de samenleving. Daarbij werden deze negatieve gevolgen in verband gebracht met huidige maatschappelijke ontwikkelingen van toenemende intolerantie en verharding. Concluderend blijkt dat prestatiegerichtheid negatieve consequenties heeft voor slachtoffers en mogelijk mensen die in de maatschappij als slachtoffer getypeerd kunnen worden. Deze negatieve consequenties uiteten zich in meer schuldtoekenning aan een onschuldig slachtoffer, vooral als mensen inconsistentie ervaren tussen de externe maatschappelijke prestatiegerichtheid en hun eigen prestatiegerichtheid. Vanwege een gevoeligheid die het zoeken naar consistentie versterkt kennen zij slachtoffers meer schuld toe dan mensen die geen of minder inconsistentie ervaren. Stijgende prestatiegerichtheid, en met name de inconsistentie tussen externe en persoonlijke prestatiegerichtheid, lijkt hierdoor een verklarende rol te spelen bij verharding en intolerantie.

Referentielijst

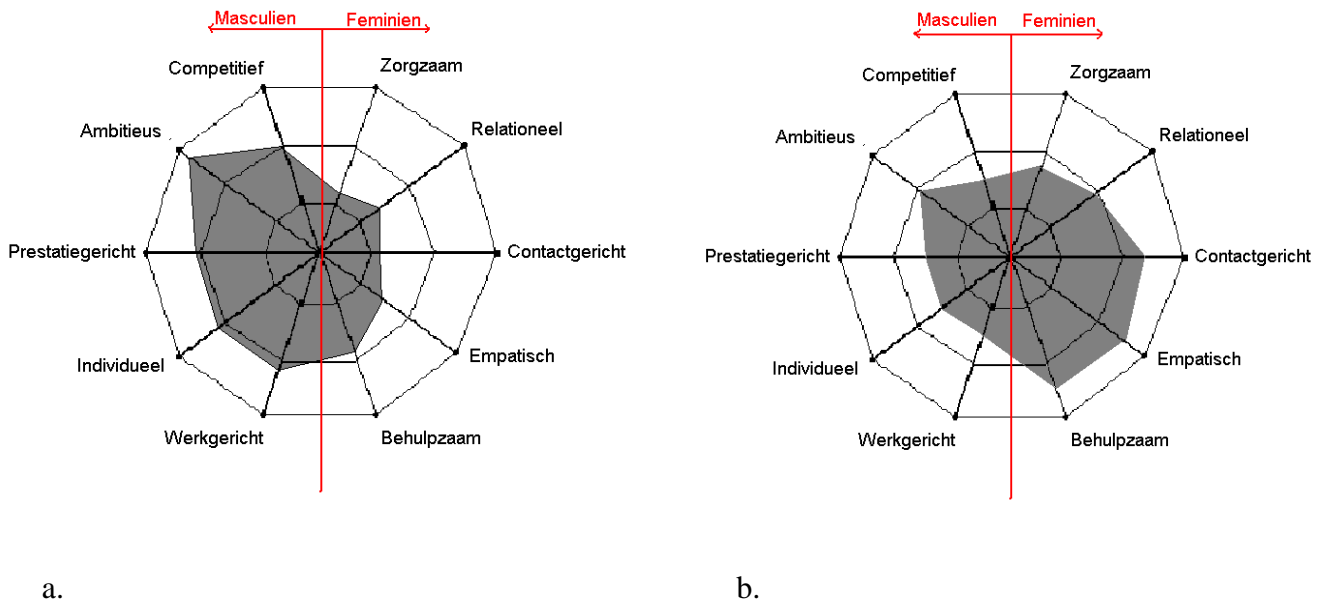
- Ajzen, I. (1985). *From intentions to actions: A theory of planned behavior*. In J. Kuhl & J. Beckmann (Eds.), *Action-control: From cognition to behavior* (pp. 11-39). Heidelberg: Springer.
- Anderson, I., & Quinn, A. (2009). Gender differences in medical students; attitudes toward male and female rape victims. *Psychology, Health & Medicine, 14*, 105-110.
- Bal, M. & Bos, K. van den (2010). The role of perpetrator similarity in reactions toward innocent victims. *European Journal of Social Psychology, 40*, 957-969.
- Brown, R. (2008). *Group Processes*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Cialdini, R. (2008). *Influence; Science and Practice*. USA Boston: Pearson Education.
- Correia, I., Vala, J., & Aguiar, P. (2007). Victim's innocence, social categorization, and the threat to the belief in a just World. *Journal of Experimental Social Psychology, 43*, 31-38.
- Davies, M., Rogers, P., & Whiteleg, L. (2009). Effects of victim gender, victim sexual orientation, victim response and respondent gender on judgments of blame in a hypothetical adolescent rape. *Legal and Criminological Psychology, 14*, 331-338.
- Festinger, L. (1957) *A theory of cognitive dissonance*. Stanford: Stanford University Press.
- Furnham, A. (2003). Belief in a just world: research progress over the past decade. *Personality and Individual Differences, 34*, 795-817.
- Grubb, A.M., & Harrower, J. (2009). Understanding attribution of blame in cases of rape: An analysis of participant gender, type of rape and perceived similarity to the victim. *Journal of sexual aggression, 15*, 63-81.
- Hafer, C.L., & Bègue, L. (2005). Experimental research on Just-World Theory: Problems, developments, and future challenges. *Psychological Bulletin, 131*, 128-176.
- Hofstede, G. (1991). *Allemaal anders denken: omgaan met cultuurverschillen*. Amsterdam: Contact.
- Hofstede, G., Arrindell, W.A., Best, D.L., de Mooij, M. Hoppe, M.H., van de Vliert, E., van Rossum, J.H.A., Verweij, J., Vunderink, M., & Williams, J.E. (1998). *Masculinity and Femininity: The taboo dimension of national cultures*. Thousand Oaks CA: Sage.
- In 2020 helpt werkenden hoger opgeleid. (2006). Retrieved June 13, 2011, from <http://www.nu.nl/economie/745548/in-2020-helpt-werkenden-hoger-opgeleid.html>

- Jost, J.T., & Burgess, D. (2000). Attitudinal ambivalence and the conflict between group and system justification motives in low status groups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 293-305.
- Kay, A.C., Gaucher, D., Peach, J.M., Laurin, K., Friesen, J., Zanna, M.P., & Spencer, S.J. (2009). Inequality, discrimination, and the power of the status quo: Direct evidence for a motivation to see the way things are as the way they should be. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97, 421-434.
- De Kort, M., Emmerink, P., Van der Wal, E., & Voets, T. (2007). Sociale interacties van Nederlanders met etnische minderheden. Universiteit van Tilburg: O-advies.
- Kotler, P., & Armstrong, G. (2005). *Principes van marketing, vierde druk*. Amsterdam: Pearson Education Benelux.
- Laurent, S.M., & Hodges, S.D. (2008). Gender roles and empathic accuracy: The role of communion in reading minds. *Sex Roles*, 60, 387-398.
- Lerner, M.J. (1980). *The belief in a just world: a fundamental delusion*. New York: Plenum Press
- Nicolaas, H., van Duin, C., Verschuren, S., & Wobma, C. (2011). *Bevolkingsprognose 2010-2060: veronderstellingen over emigratie*. Retrieved May 27, 2011, from <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/F1C46B93-B770-4FC9-B03F-972157599F85/0/2011Bevolkingsprognose201020160veronderstellingenoveremigratieart.pdf>
- Oldmeadow, J., & Fiske, S.T. (2007). System-justifying ideologies moderate status-competence stereotypes: Roles for belief in a just world and social dominance orientation. *European Journal of Social Psychology*, 37, 1135-1148.
- Payne, K.B., Cheng, C.M., Govorun, O., & Stewart, B.D. (2005). An inkblot for attitudes: affect misattribution as implicit measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 277-293.
- Phillips, J.M., & Gully, S.M. (1997). Role of goal orientation, ability, need for achievement, and the locus of control in the self-efficacy and goal-setting process. *Journal of Applied Psychology*, 82, 792-802.
- Van Riet, N. (2010). *Social Work: mensen helpen tot hun recht te komen*. Assen: Koninklijke van Gorcum.

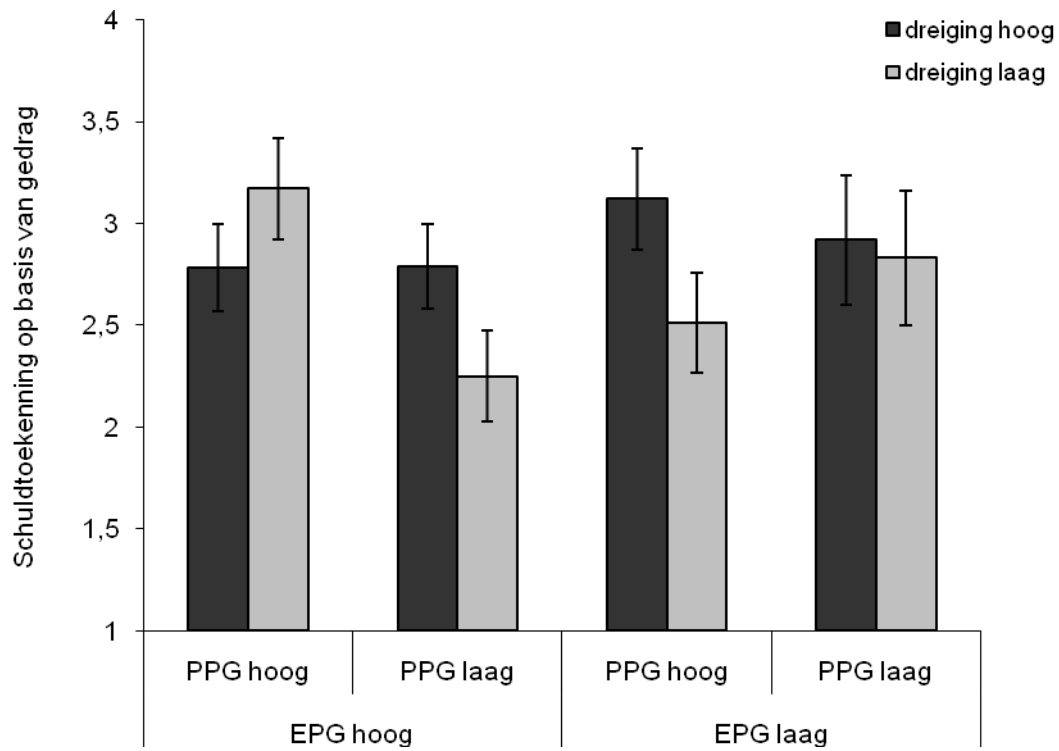
- Steers, R.M. (1975). Effects of need for achievement on the job performance- job attitude relationship. *Journal of Applied Psychology*, 60, 678-682.
- Taifel, H. (1974). Social identity and intergroup behaviour. *Social Science information*, 13, 65-93.
- Watson, D., Clark, L. A., & Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of Positive and Negative Affect: The PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 1063-1070.

Voetnoot

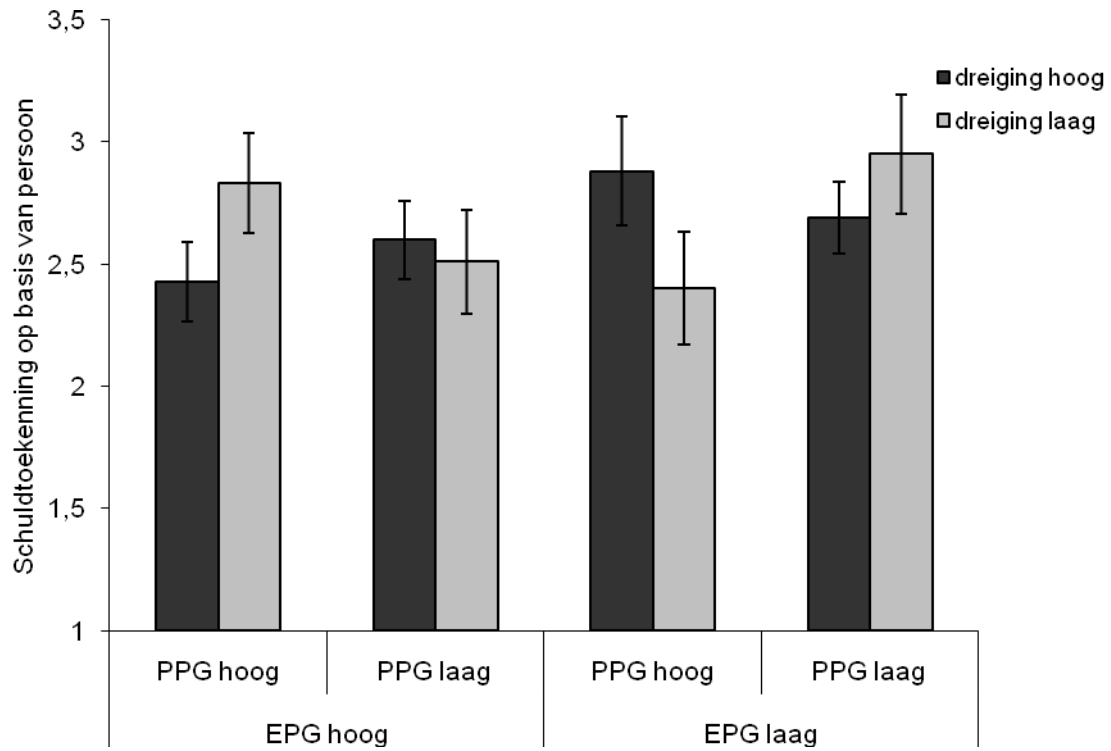
¹ In een pilotstudy is bij een aantal deelnemers de PANAS afgenomen (Watson, Clark & Tellegen, 1988). Deze test onderzoekt de invloed van een positieve en negatieve stemming op de onderzoeksresultaten. Een 2 (Externe Prestatiegerichtheid) x 2 (Persoonlijke Prestatiegerichtheid) GLM voor positief en negatief affect toonde een significant hoofdeffect van persoonlijke prestatiegerichtheid aan, $F(1,42) = 4.12, p < .49, \eta_p^2 .09$. Mensen voelden zich positiever wanneer ze getypeerd waren als masculien dan als feminien. Er is echter besloten om de PANAS niet op te nemen in het daadwerkelijke onderzoek. Het opnemen van de PANAS zou ervoor zorgen dat er veel tijd zou liggen tussen de eerste prestatie-mindset manipulatie en de daadwerkelijke metingen van de uitkomstmaten waardoor het effect van die manipulatie mogelijk was uitgewerkt. Bovendien was er geen verschil in positief en negatief affect voor de interacties betreffende (in)consistentie tussen externe en persoonlijke prestatiegerichtheid terwijl dit onderzoek juist hierop richt.

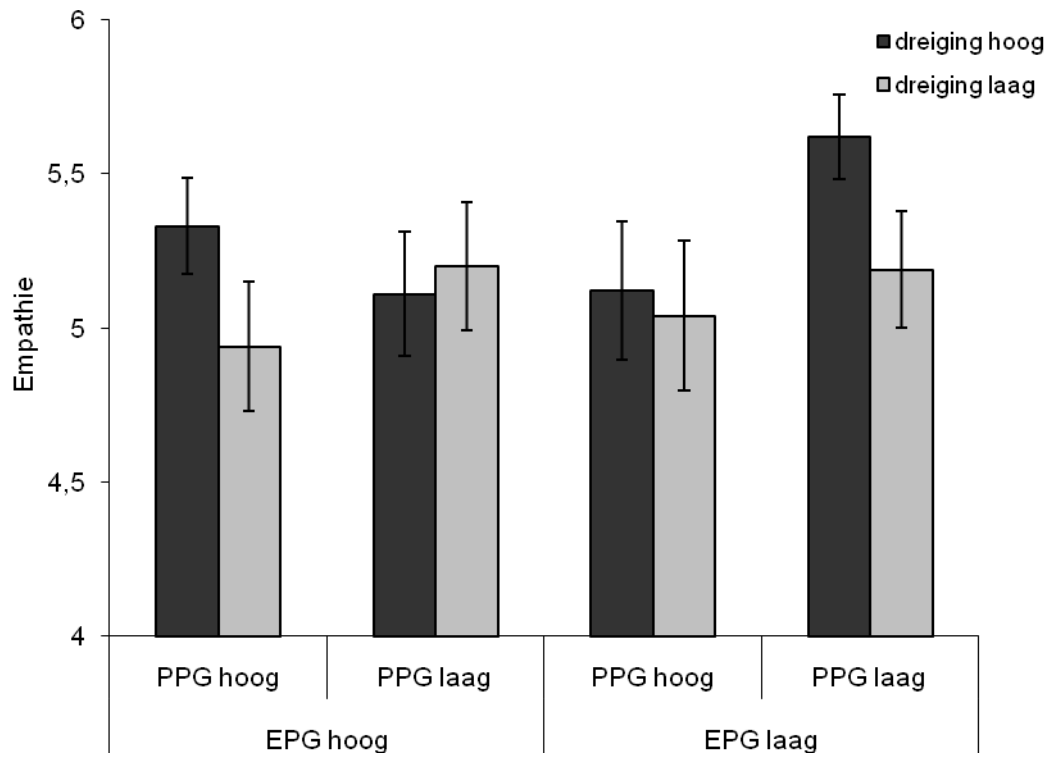
Figuur 1. Spiderdiagrammen fictief profiel persoonlijke prestatiegerichtheid (a = masculien profiel, b = feminien profiel).

Figuur 2. Externe prestatiegerichtheid (EPG) x persoonlijke prestatiegerichtheid (PPG) x BJW- dreiging voor schuldtoekenning op basis van gedrag.

Figuur 3. Externe prestatiegerichtheid (EPG) x persoonlijke prestatiegerichtheid (PPG) x BJW- dreiging voor schuldtoekenning op basis van persoon.

Figuur 4. Externe prestatiegerichtheid (EPG) x persoonlijke prestatiegerichtheid (PPG) x BJW- dreiging voor empathie.

Bijlage 1: Scenario's externe prestatiegerichtheid

Scenario hoge externe prestatiedruk is positief

De zesjescultuur en de negen tot vijf mentaliteit worden steeds meer als ongewenst beschouwd. Kennis en presteren gaan hand in hand. Wie goed is in wat hij doet, hard werkt en vooral goed doorzet komt een heel eind in het leven. Goede prestaties worden steeds meer door onderwijsinstellingen en werknemers erkend en beloont waardoor een prestatiegerichte instelling je ook echt meer oplevert in deze maatschappij. Het gevolg van deze prestatiegerichte instelling is dat er ruimte vrij komt voor persoonlijke groei en ontwikkeling in je studie. Het maakt mensen vooruitstrevender en meer gemotiveerd om zichzelf naar een hoger niveau te werken. Dit blijkt ook uit het toenemende aantal mensen dat langer door studeert en het algeheel stijgende opleidingsniveau. Zo kunnen steeds meer mensen controle nemen over hun eigen leven en ervoor zorgen dat ze meer bereiken en bezitten. Snel, flexibel en prestatiegericht werken heeft de toekomst en is zelfs onvermijdelijk wanneer we als maatschappij op mondiaal niveau mee willen blijven doen met landen zoals China en Amerika. Het is goed om jezelf te pushen om goed te presteren want daarmee haal je het beste uit jezelf!

Scenario hoge externe prestatiedruk is negatief

Je studie is steeds drukker en veeleisender. Keuzes over je toekomst moeten steeds sneller gemaakt worden. Dit wordt versterkt door allerlei nieuwe maatregelen. Bijvoorbeeld het onlangs genomen besluit om studenten met studie-uitloop een boete te laten betalen en het afschaffen van studiefinanciering in de master. Kortom, allemaal ontwikkelingen die de druk op studenten om te presteren verhogen. Deze maatschappij is teveel gericht op competitie en prestaties. Gevolg hiervan is dat er een 'ieder voor zich' mentaliteit vormt waardoor saamhorigheid verloren gaat. Niet de persoon maar alleen diens prestaties tellen nog. Stresslevels zijn nog nooit zo hoog geweest, zo blijkt uit het toegenomen aantal burn-out diagnoses ook onder studenten. We zouden wat kunnen leren van bijvoorbeeld landen in Scandinavië waar mensen, ook binnen de studie, veel meer gericht zijn op de zorg voor elkaar en de onderlinge relaties in plaats van de individuele prestaties. Als wij niet zo prestatiegericht zouden zijn zou er meer ruimte komen voor erkenning van de persoon en zouden mensen minder gestrest raken. Niet presteren maar leren zou centraal staan en ieders individuele leerproces zou voldoende tijd en ruimte krijgen. Presteren zou niet zoveel de nadruk moeten krijgen in deze samenleving.